

مروری بر آثار تصویری نسرین خسروی

جشن هم‌نوایی رنگ‌ها و رویاها

O جمال‌الدین اکرمی

O بیابید با هم زندگی کنیم
 (کانون پرورش... ۱۳۵۷) / ترجمه
 O دنیای رنگ‌ها (انتشارات
 خشایار، ۱۳۶۹) / داستان (علمی)
 O چردونه (انتشارات گلفام،
 ۱۳۶۸) / داستان، ترجمه
 O عکاس در حیاط خانه ما منتظر
 بود (نشر همگام با کودکان و نوجوانان،
 ۱۳۶۹) / داستان (واقعی)
 O سفیدبرفی (کتاب‌های مریم
 نشر مرکز، ۱۳۷۰) / داستان (افسانه)
 O یک باغچه بهار (انتشارات
 قاصدک شادی، ۱۳۷۰) / داستان واقعی
 O قوهای وحشی (کانون
 پرورش... ۱۳۷۱) / داستان (افسانه)
 O تا مدرسه راهی نیست (کانون
 پرورش... ۱۳۷۱) / داستان (واقعی)
 O زیباترین ستاره جهان (نشر مرکز، کتاب‌های مریم، ۱۳۷۱) / داستان (افسانه)
 O کدوی قلقله‌زن (نشر مرکز، کتاب‌های مریم، ۱۳۷۲) / افسانه ی عامیانه
 O چکه‌ای آواز، تکه‌ای مهتاب (کانون پرورش... ۱۳۷۳) / مجموعه شعر
 O ستاره کوچولو (کانون پرورش... ۱۳۷۴) / داستان (افسانه)
 O پولک ماه (کانون پرورش... ۱۳۷۵) / مجموعه شعر
 O دختر باغ آرزو (نشر توکا، ۱۳۷۷) / شعر - داستان (منظومه)
 O هوای بچگی (نشر شبانویز، ۱۳۷۸) / داستان
 O رنگین‌کمان کودکان (کانون پرورش... ۱۳۷۹) / مجموعه شعر
 O مواظب بند کفش‌های تان باشید (نشر فرهنگ‌گستر، سروش، ۱۳۷۹) / داستان
 (طنز، واقعی)

O نسرین خسروی
 O متولد سال ۱۳۲۹، تهران
 O فارغ‌التحصیل رشته گرافیک، از دانشکده هنرهای زیبا، تهران
 O تصویرگری بیش از ۲۰ کتاب کودک و نوجوان، از سال ۱۳۵۵ تاکنون
 جوایز و فعالیت‌های نمایشگاهی
 O برنده جایزه و دیپلم افتخار سومین جشنواره کتاب کانون پرورش فکری کودکان و
 نوجوانان، برای تصاویر متن و روی جلد کتاب «سفیدبرفی»، ۱۳۷۰.
 O دیپلم افتخار و بهترین تصویرگری، از «شورای کتاب کودک»، برای کتاب «تا مدرسه
 راهی نیست»، ۱۳۷۳.
 O دیپلم افتخار از نمایشگاه بین‌المللی «خلاق‌ها و خلاقیت‌ها»، فرانسه، ۱۹۹۱.
 O دیپلم افتخار یونسف، برای کتاب «تا مدرسه راهی نیست»، ۱۹۹۴.
 O برنده مدال افتخار و جایزه نقدی کنکور، نوما، ژاپن، ۱۹۹۴.
 O برنده جایزه سوم نمایشگاه بین‌المللی تصویرگران کتاب‌های کودکان و نوجوانان، با
 عنوان «کشف رازها و اسرار دنیای کودکان»، تهران، ۱۳۷۲.
 O دیپلم افتخار از جشنواره علمی، فرهنگی، هنری زنان نام‌آور ایران، تهران، ۱۳۷۲.
 O دیپلم افتخار و جایزه پلاک تقدیر از جشنواره‌ی کانون پرورش فکری کودکان و
 نوجوانان، برای کتاب «دختر باغ آرزو»، ۱۳۷۸.
 O پلاک تقدیر و مدال انجمن نویسندگان کتاب‌های کودکان و نوجوانان، برای کتاب
 «دختر باغ آرزو»، به عنوان بهترین تصویرگر در چهارمین نمایشگاه تصویرگران کتاب‌های
 کودکان و نوجوانان، تهران، ۱۳۷۸.
 O برنده دیپلم افتخار، به عنوان تصویرگر منتخب بین‌المللی، برای کتاب «دختر باغ
 آرزو»، در چهارمین نمایشگاه بین‌المللی کتاب‌های کودکان و نوجوانان، تهران، ۱۳۷۸.
 O برنده جایزه بزرگ کنکورنوما، برای تصویرگری کتاب «دختر باغ آرزو»، ژاپن، ۲۰۰۱.
 O نامزد جایزه کریستین اندرسن از ایران، در زمینه تصویرگری کتاب‌های کودکان و
 نوجوانان، برای مجموعه آثار تصویرگری؛ سال ۲۰۰۲.
 O شرکت در نمایشگاه‌های بین‌المللی تصویرگری بولونیا (۱۹۹۱)، براتیسلاوا (۱۹۹۱)،
 ایزراچک کیتس (یونسف، ۱۹۹۴)، سارمده ایتالیا (۱۹۹۵)، سالزبورگ اتریش (۱۹۹۵)، اِسِن
 آلمان (۱۹۹۵) و تره ویسوی ایتالیا (۱۹۹۵).
 O شرکت در نمایشگاه‌های فردی و گروهی، در نمایشگاه‌های نقاشی سیحون (۱۳۶۹)،
 گلستان (۱۳۷۵)، دریاییگی (۱۳۷۷)، هفت ثمر (۱۳۷۹) و طرح و رنگ (۱۳۷۹).

تصویرگری کتاب‌های:

O قصه ی دوستی (کانون پرورش... ۱۳۵۵) / افسانه ی عامیانه
 O بچه‌ها، شما در هر کاری آزادید (کانون پرورش... ۱۳۵۶) / ترجمه
 O زنبورعسلی به نام وزوزی (کانون پرورش... ۱۳۵۸) / داستان (علمی)
 O سنجاب آشپز (کانون پرورش... ۱۳۶۰) / داستان (افسانه)

O کم نیستند کودکانی از هوای دیروز و امروز سرزمین ما که با تصویرهای خیال‌انگیز
 خانم نسرین خسروی، به دنیای رنگ‌ها و رویاها سفر کرده‌اند.
 نسرین خسروی، تصویرگری است که جلوی دروازه هزارتوی شهر خیال می‌ایستد،
 درهای تخیل و آرزو را چهارتاق می‌گشاید و کودکان مشتاق سفر را همراه تصاویر زیبایی
 کتاب‌هایش، به جشن هم‌نوایی رنگ‌ها و رویاها می‌برد. او در طول بیست و پنج سال
 تصویرگری، نزدیک به بیست کتاب برای کودکان تصویر کرده است. کتاب‌هایی که برخی از
 آن‌ها در حوزه تصویرگری، آثاری ماندگار به‌شمار می‌روند.
 مروری ساده و گذرا بر مجموعه آثار تصویرگری خانم خسروی، تلاش و جست‌وجوی

هنرمند خلاقی را به نمایش می‌گذارد که هرگز خط و ربط آثارش را گم نکرد، به تجربه‌های فرعی و زودگذر دل نیست و بی‌هیچ تردیدی، به سراغ آن چه می‌خواست، رفت. درست است که تنوع در آثار او، چه از نظر تکنیک و چه از نظر نوع بیان تصویری، کمتر به چشم می‌خورد، آن‌گونه که در آثار تصویرگران نسل پیش‌تر از او، هم چون فرشید مثقالی و بهمن دادخواه می‌توان یافت. با این وجود، درون‌مایه‌های نزدیک به هم، در متن‌هایی که برای تصویرگری انتخاب کرده و اصرار او بر انتخاب یک شیوه ثابت و تأثیرگذار در روی‌کرد تصویری، سبب شده تا بتواند با انتخاب شیوه‌هایی نزدیک به هم، ولی با کیفیتی متغیر در کاربرد خط، رنگ و فرم به خلق آثاری دلنشین دست یابد. مهم این است که او در همان مواد اولیه و تکنیک یک‌دستی که انتخاب کرده، به تدریج، از پله‌های مکاشفه و استعنا بالا رفته و لحظه‌ای از کاوش در حوزه خیال تصویرهایش بازمانده است. تحول کیفی در هر اثر تازه‌اش، نسبت به تصویرهای کتاب پیشین، چنان است که بی هیچ نگاهی به تاریخ چاپ کتاب‌هایش می‌توان از روی تکامل فرم و رنگ و تکنیک آن‌ها را به ترتیب زمان منظم کرد؛ کاری که در آثار دیگر تصویرگران، کمتر به چشم می‌خورد و این درست همان چیزی است که می‌توان در کار یک تصویرگر خلاق و جست و جوگر سراغ یافت.

در نگاهی تکوینی به آثار خانم خسروی، مجموعه آن‌ها را می‌توان به سه دوره تجربه‌های نخستین، دوره میانی و دوران تکمیلی تقسیم‌بندی کرد.

دوره تجربه‌های نخستین

مواد اولیه و تکنیک به کار گرفته شده در نخستین آثار تصویرگری خسروی، تا اندازه‌ای متنوع و تجربی است. او در کتاب‌هایی چون «قصه دوستی»، «بچه‌ها شما در هر کاری آزادید»، «زنبورعسلی به نام وزوزی»، «سنجاب آشیز» و «دنیای رنگ‌ها» به ابزار کار و مواد اولیه‌ای چون قلم طراحی، آبرنگ، مدادرنگی و اکولین روی می‌آورد. او با جهشی آشکار از تصویرگری کتاب اولش «قصه دوستی»، به سراغ کتاب «زنبورعسلی به نام وزوزی» می‌رود و هرکدام از مواد اولیه تصویرگری‌اش را به طور مستقل و یا در ترکیب با یکدیگر یک یا دو بار تجربه می‌کند تا این که در آخرین کتاب این دوره، یعنی «دنیای رنگ‌ها»، به تکنیک نسبتاً ثابتی دست می‌یابد؛ به تکنیک آبرنگ و مدادرنگی. ویژگی خوب آثار این دوره را او باید در ترکیب مناسب عناصر تصویری و سفیدخوانی تصویرها جست و جو کرد؛ ویژگی‌هایی که بعداً به هویت توانمندی تبدیل می‌شود.

دوره میانی؛ گذر از تنوع فرم و رنگ

نسرین خسروی، در کاربرد ترکیبی مدادرنگی و آبرنگ و سپس کاربرد مستقل مدادرنگی، در این دوره، به تثبیت شیوه رنگ‌آمیزی و فرم دست می‌یابد. شیوه‌ای که تکامل آن در آخرین دوره تصویرگری‌اش، به بیانی تکنیکی تبدیل می‌شود. در ترکیب مدادرنگی و آبرنگ، تصویرهای کتاب «سفیدبرفی»، موفق‌ترین اثر او به شمار می‌رود؛ کتابی که نخستین

موفقیت او را در حوزه تصویرگری سبب می‌شود. درونمایه عاطفی متن کتاب، به او امکان می‌دهد تا به حضور انتزاع و خیال، توجهی خاص نشان دهد. آن چه روشن است، این که خانم خسروی، خیلی زود به تکنیک مورد علاقه‌اش دست می‌یابد و از آن پس، با این روش، هر بار دروازه جدیدی از غرفه‌های خیال را در قلعه تو در توی تصویرگری کشف می‌کند و خود را به دست ستاره‌های درخشان و آسمان پهناور کتاب‌هایی می‌سپارد که قرار است کودکان زیادی را با خود به سرزمین رنگ و روّیا بکشاند. شخصیت‌پردازی‌های این کتاب، بعداً در آثار دیگرش هم تکرار و کم کم، به نشانه‌های مشخص تکنیک او تبدیل می‌شود. رنگ‌های به کار برده شده نیز همین ویژگی را دارند، اما هنوز حوزه خیال و انتزاع در این کتاب‌ها، آن‌چنان که باید گسترده و پرامکان نیست. همین ویژگی، در کتاب‌های «یک باغچه بهار» و «عکاس در حیاط خانه ما منتظر بود» نیز دیده می‌شود.

دوره تکمیلی، تسلط تکنیک در حوزه خیال

خانم خسروی، دراین دوره، با تصویرگری آثار فراوان و توانمند، در هر اثر تازه به ژرف‌نگری بیشتری در فرم و تکنیک دست یافته، سه نوع رنگ‌آمیزی را به ترتیب پشت سر می‌گذارد: مدادرنگی، رنگ و روغن و آبرنگ همراه با طراحی. حاصل نخستین تجربه این دوره، کتابی است به نام «تا مدرسه راهی نیست»؛ کتابی با رنگ‌هایی روشن و خط‌های سفیدی که با تراشیدن اثر مدادرنگی‌های روغنی از متن تصویر، فراهم آمده است. از این کتاب به بعد، خانم خسروی، از تصویرگری ساده‌نگر، به هنرمندی درون‌گرا و ژرف‌نگر تبدیل می‌شود؛ بی آن که مجبور شود تجربه‌های تکنیکی گذشته خود را کنار بگذارد و یا روش‌هایش را چندان تغییر دهد. او از این پس، به زبانی صیقل یافته در به‌کارگیری رنگ و آهنگی موزون در هم‌مولی خط، رنگ و فرم دست یافته است. زبانی که تا پایان کارهایش ادامه می‌یابد و در هر کار، به گنجینه‌ای غنی از رنگ و خیال‌های کودکانه تبدیل می‌شود؛ با این تفاوت که در هر کار تازه، به تسلطی قوی‌تر و ماندنی‌تر در بیان تصویری می‌رسد.

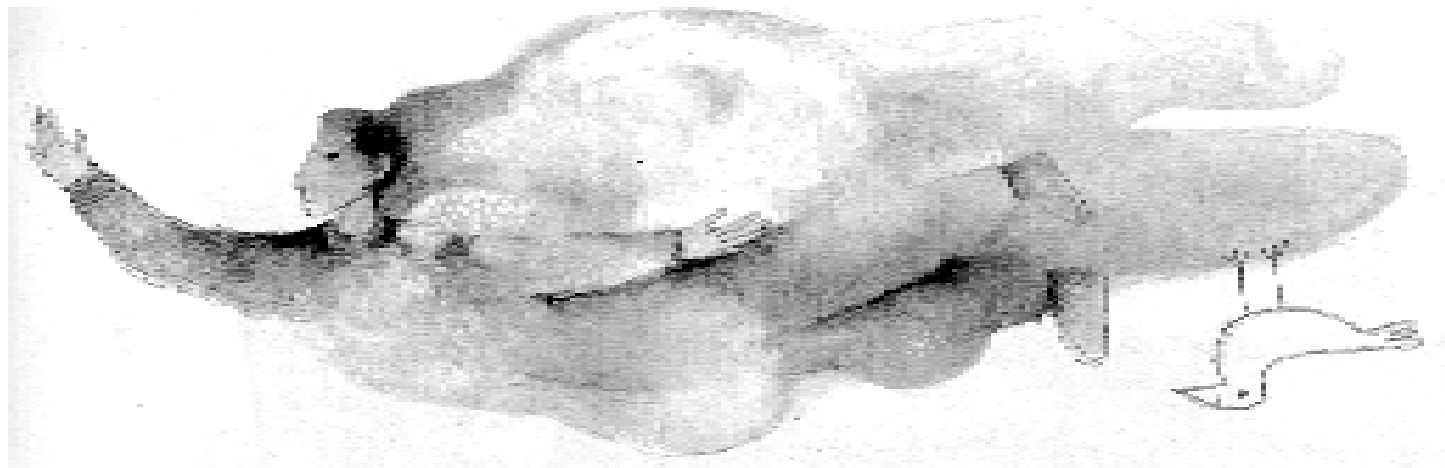
نوگرایی در زوایه دید و تدارک تکنیک شخصی خسروی، درواقع از همین کتاب که یازدهمین اثر تصویری او به شمار می‌رود، آغاز می‌شود. او از این پس، فقط در عمق شنا می‌کند و قصد ندارد به این زودی‌ها خواب و خیال راه یافته در تصویرهایش را تنها بگذارد. در آثار این دوره تصویرگری او، دیگر نه از ضعف پیشین در آناتومی انسان‌ها خبری هست و نه از یک‌سان‌انگاری حالت‌ها و چهره آدم‌ها و نه از تجربه‌های خام در رنگ‌پردازی. از این پس، نگاه پر از خیال او، با روش نیمه انتزاعی انتخاب شده‌اش، به او امکان می‌دهد تا به دورترین قلمرو روّیاها و تأثیرگذاری‌های کودکانه سفر کند و کودکان همراهش را تا سرزمین آخرین ستاره‌های جهان برساند.

ترکیب‌بندی جالب توجه و سفیدخوانی در تصویرهای این دوره، هم‌چنان ادامه می‌یابد و با عناصر تازه‌ای ترکیب می‌شود که ویژگی‌های اصلی زبان تصویری او را می‌سازد.

در دوره کاربرد مدادرنگی، کتاب‌های «تا مدرسه راهی نیست»، «زیباترین ستاره جهان»، «چکه‌ای آواز، تکه‌ای مهتاب» و «کدوی قلقله‌زن» تصویر می‌شوند که از میان آن‌ها کتاب «تا مدرسه راهی نیست»، بیش از دیگر کتاب‌ها، به موفقیت بیرونی رو به رو می‌شود و مورد توجه چند جشنواره تصویرگری قرار می‌گیرد.

در استفاده مستقل از مدادرنگی، خانم خسروی، از فام دلنشین رنگ‌ها به خوبی استفاده می‌کند و رنگ‌بندی‌ها، جذابیت کودکانه‌ای دارند. او با استفاده از خط‌های سفید که در کناره طرح‌ها و فرم‌ها ایجاد کرده، سطوح رنگی را از هم جدا می‌کند و این روش، به تکنیک خاص او در این مجموعه تبدیل می‌شود. کتاب «تا مدرسه راهی نیست» ویژگی‌هایی دارد که به دیگر کتاب‌های تصویری‌اش هم راه یافته است. او در کتاب‌های «ستاره کوچولو»، «پولک ماه» و «دختر باغ آرزو» همین شیوه را با استفاده از رنگ و روغن دنبال می‌کند؛ با این تفاوت که روی‌آوری بیشتر او به امپرسیونیسم، سبب می‌شود خطوط سفید طرح‌ها را به کلی کنار بگذارد و رنگ‌ها فاصله میان سطوح را نشان دهند. درخشان‌ترین کاربرد رنگ در آثار خسروی، به همین سه کتاب بازمی‌گردد و اوج رنگ‌اندیشی و کودک‌گرایی در مجموعه آثارش را با این کتاب‌ها پشت سر می‌گذارد. درخشش رنگ‌های گرم و چشم‌نواز که هاله‌ای از رنگ‌های سرد و ملایم اطراف آن را فراگرفته، به کودک این امکان را می‌دهد که از توانایی‌های جان‌بخش رنگ برخوردار شود و خود را به دست رنگین‌کمان‌هایی بسپارد که خیال دارند او را به سفرهای دور و دراز ببرند. کتاب «دختر باغ آرزو»، موفق‌ترین کتاب دوران رنگ و روغن خانم خسروی است. این کتاب، با لایه‌بندی درخشانان رنگ و فرم، جوایز جشنواره‌های کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، چهارمین نمایشگاه تصویرگران کتاب‌های کودکان و نوجوانان تهران و کنکورنمای ژاپن را به خود اختصاص می‌دهد.

دختر تصویری او در این کتاب، همان شخصیت افسانه‌ای ماندگاری است که کریستین اندرسن، قصه‌نویس بزرگ کودکان، آن را خلق کرده و خسروی تصویرهایی برای آن تدارک دیده است که در نگاه اول، هویتی جهانی و همه‌جایی به خود می‌گیرد. نگاهی که کودکان

سرزمین‌های دیگر نیز می‌توانند حضور مشترک خود را در آن ببینند، اما با اندکی توجه بیشتر به متن تصویرها، لایه‌های درونی‌تر آن از تصویر بیرون می‌زند و ناگهان دنیایی از هویت ایرانی، زمینه تصویرها را پر می‌کند. کافی است کمی به نقوش قرار گرفته در طرح لباس‌ها و پس‌زمینه‌ها توجه کنید تا شناسنامه بومی نقاشی ایرانی را به فراوانی در آن ببینید. زمینه تصویرهای این کتاب، از نقوش اسلیمی و نقش و نگار مفرش‌های ایرانی سرشار است. این موفقیت خوبی برای یک تصویرگر ایرانی است که بتواند هویت بومی‌اش را لایه‌لای رنگ‌ها و طرح‌های به کار گرفته شده، به نمایش بگذارد؛ ویژگی خاصی که در جای خود، با توجه بیشتری، از آن خواهیم گفت.

آخرین آثار او در این دوره، سه کتاب ماندگار دیگر است؛ «هوای بچگی»، «رنگین کمان کودکان» و «مواظب بند کفش‌هایتان باشید». امکانات تصویری او در این سه کتاب، به کمک آبرنگ و خطوط طراحی شده پدید آمده است. او در این کتاب‌ها، به طراحی ساده با مدارنگی می‌پردازد و بخش‌هایی از آن را با رنگ‌های رقیق و کم‌لایه می‌پوشاند. هم خط و هم رنگ در این جا به پختگی خاصی دست یافته‌اند. گرچه رنگ‌ها دیگر خام نیستند و شفافیت کتاب‌های پیشین را ندارند، رنگ‌های اصلی او اغلب همان رنگ‌های محدود جعبه‌های آبرنگ و مدارنگی است با کاربرد فام‌های خوش رنگ قرمز آلبازین (رنگ نزدیک به ارغوانی)، زرد کادمیوم (پرتقالی)، آبی کبالت و سبزه‌کوبه همراه رنگ ملایم و نیمه گرم آکر. همه این رنگ‌ها مانند آثار قبلی، در مرکز کار قرار می‌گیرند؛ با این تفاوت که اطراف آن‌ها را این بار ترکیب‌های متفاوت رنگ خاکستری پانز می‌پوشاند، نه آبی یک‌دست و نیلی.

هم‌نویای رنگ‌ها در لایه‌هایی از نقوش گل شاه‌عباسی، گل و مرغ، گل فرنگ و گل سیب قرار گرفته که با تکه‌چسبانی (کلاژ) به زمینه تصویرها متصل شده است. خانه‌های کاهگلی، پنجره‌ها، زرده‌ها و شیروانی‌ها اگرچه ایرانی‌اند، در نشان دادن شناسنامه آن‌ها اغراق نشده است و باز هم همان حس همه جایی را به بیننده می‌بخشد. این بار خطوط طراحی او سفید نیست، بلکه خاکستری متحرکی است که با جلوه‌ای ملایم، لایه‌لای رنگ‌های بدون مرز قرار می‌گیرد و همین امر، ویژگی رنگ‌های امپرسیونیستی را از تصویر دور می‌کند و آن را به نوعی نقاشی بیان‌گرا و متکی به خط متمایل می‌سازد. چهره‌های کودکان در این دوره از آثار او چندان هم ایرانی نیست ولی پدربزرگ‌ها و مادربزرگ‌ها تا اندازه‌ای این هویت را با خود همراه دارند. این ویژگی، به خصوص در کتاب «هوای بچگی»، قابل دیدن است. رنگ محیطی خاکستری، تصویرهای این مجموعه را به کتاب‌های تصویری سرزمین‌های دیگر، به خصوص اروپای شرقی، نزدیک می‌کند.

در این دو دوره، آثار تصویری خانم خسروی، پر از نمایه‌های ایرانی است با استفاده از نشانه‌هایی چون کوزه آب، طناب رخت، بساط چای و سماور، گردسوز، تاقچه، چل‌تکه، دارقالی، بقچه‌ها و پیچه رختخواب‌ها، گلیم‌ها و مفرش‌های ایرانی، خانه‌های کاهگلی، گل‌های شمعدانی، درختان چنار، لچک‌های رنگی مادربزرگ و دامن گلدار زنان روستایی و زیباتر از همه پدیده‌ها خوابیدن مردم روی بام‌ها، به هوای دیدن ستاره‌ها در آسمان نزدیک شب و دست زدن به پولک‌های درخشانی که با دست دراز کردنی کوتاه، از پیراهن سیاه‌شان جدا می‌شوند؛ فضایی که کودک ایرانی در آن شنیدن قصه مادربزرگ و قدم زدن لایه‌لای ستاره‌ها را تجربه می‌کند. این فضا، به ویژه در قصه‌هایی که از ماه و ستاره پر شده دیده می‌شود؛ کتاب‌هایی مثل «ستاره کوچولو»، «زیباترین ستاره جهان» و «پولک ماه».

نقاش‌مایه‌های ایرانی، بدون اغراق در کاربرد آن‌ها، به فراوانی در این دو دوره از آثار خسروی به چشم می‌خورد. نقش‌مایه‌هایی چون طرح گل و مرغ، گل شاه‌عباسی، گل سیب، گل فرنگ، نقش پته ترمه و پته جقه و خطوط اسلیمی دهان اژدری و خرطومی که زمینه چل‌تکه‌ها، گلیم‌ها، گبه‌ها، پته‌ها، لچک‌ها و دامن دختران و زنان و مادربزرگ‌ها را پوشانده و حتی پس‌زمینه‌های رنگی را نیز دربر گرفته است. استفاده از نقوش تمدن ایلامی در طرح آهوها، بزها و شترها با نقش‌های شکسته که در فرش‌های ساروق و هریس، با طرح شکارگاه و ماهی هرات، به کار رفته و حتی نقش‌های شکسته عشایری را با طرح لاک‌پشت‌ها، شانه‌ها و کنگره‌ها دربر گرفته است.

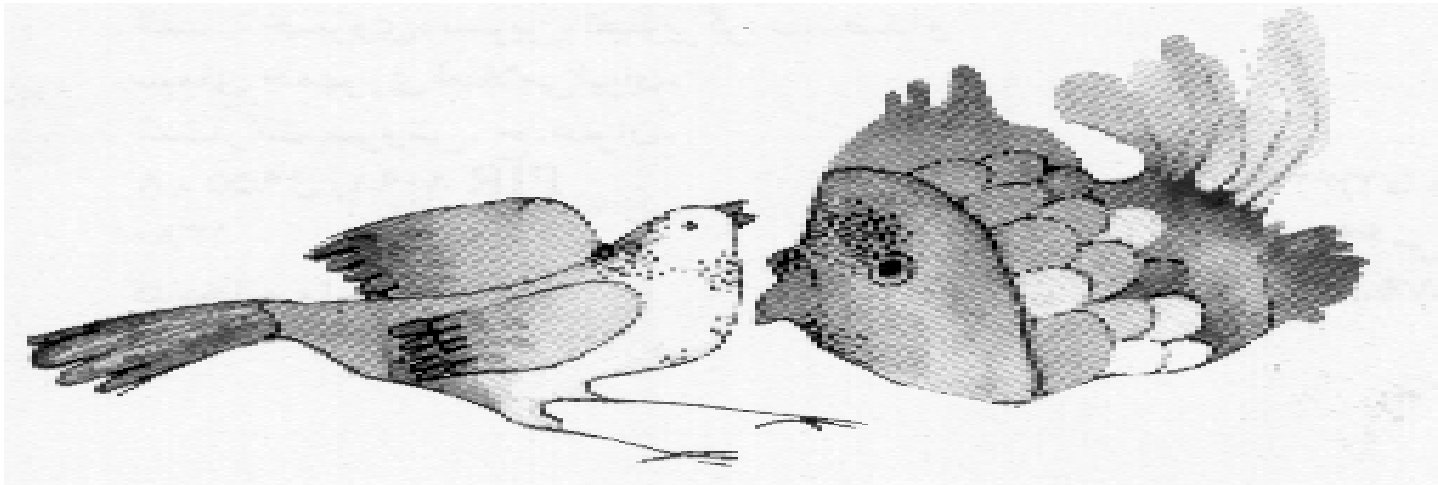
نگاه انسان‌های خسروی، اغلب به بالا متمایل است؛ به سوی آسمان و ستاره‌هایش. چرا که نگاه کودکان آرزومندی که روی بام‌ها یا ایوان خانه‌ها خوابیده‌اند، اغلب به آسمان و بازی ستاره‌ها خیره شده است. در پنج اثر او، ماه و ستاره مرکز اصلی توجه قرار دارند. مثلاً در کتاب «زیباترین ستاره جهان»، «عینی» قهرمان داستان، آهوی زیبایش را از دست داده است و برای یافتن او می‌خواهد به ماه برود. رفتن به ماه آرزویی شده که تصویرگر، برای نشان دادن دنیای خیال «عینی» و آرزوهایش، زاویه دید از بالا را انتخاب کرده است. پسرک قهرمان داستان، می‌خواهد به جایی برود که پیش‌تر «شازده کوچولوی» سنت‌اگروپری، از آن آمده

کودکان» و «مواظب بند کفش‌هایتان باشید». امکانات تصویری او در این سه کتاب، به کمک آبرنگ و خطوط طراحی شده پدید آمده است. او در این کتاب‌ها، به طراحی ساده با مدارنگی می‌پردازد و بخش‌هایی از آن را با رنگ‌های رقیق و کم‌لایه می‌پوشاند. هم خط و هم رنگ در این جا به پختگی خاصی دست یافته‌اند. گرچه رنگ‌ها دیگر خام نیستند و شفافیت کتاب‌های پیشین را ندارند، رنگ‌های اصلی او اغلب همان رنگ‌های محدود جعبه‌های آبرنگ و مدارنگی است با کاربرد فام‌های خوش رنگ قرمز آلبازین (رنگ نزدیک به ارغوانی)، زرد کادمیوم (پرتقالی)، آبی کبالت و سبزه‌کوبه همراه رنگ ملایم و نیمه گرم آکر. همه این رنگ‌ها مانند آثار قبلی، در مرکز کار قرار می‌گیرند؛ با این تفاوت که اطراف آن‌ها را این بار ترکیب‌های متفاوت رنگ خاکستری پانز می‌پوشاند، نه آبی یک‌دست و نیلی.

نقاش‌مایه‌های ایرانی، بدون اغراق در کاربرد آن‌ها، به فراوانی در این دو دوره از آثار خسروی به چشم می‌خورد. نقش‌مایه‌هایی چون طرح گل و مرغ، گل شاه‌عباسی، گل سیب، گل فرنگ و گل سیب قرار گرفته که با تکه‌چسبانی (کلاژ) به زمینه تصویرها متصل شده است. خانه‌های کاهگلی، پنجره‌ها، زرده‌ها و شیروانی‌ها اگرچه ایرانی‌اند، در نشان دادن شناسنامه آن‌ها اغراق نشده است و باز هم همان حس همه جایی را به بیننده می‌بخشد. این بار خطوط طراحی او سفید نیست، بلکه خاکستری متحرکی است که با جلوه‌ای ملایم، لایه‌لای رنگ‌های بدون مرز قرار می‌گیرد و همین امر، ویژگی رنگ‌های امپرسیونیستی را از تصویر دور می‌کند و آن را به نوعی نقاشی بیان‌گرا و متکی به خط متمایل می‌سازد. چهره‌های کودکان در این دوره از آثار او چندان هم ایرانی نیست ولی پدربزرگ‌ها و مادربزرگ‌ها تا اندازه‌ای این هویت را با خود همراه دارند. این ویژگی، به خصوص در کتاب «هوای بچگی»، قابل دیدن است. رنگ محیطی خاکستری، تصویرهای این مجموعه را به کتاب‌های تصویری سرزمین‌های دیگر، به خصوص اروپای شرقی، نزدیک می‌کند.

در این میان، تصویرهای کتاب «مواظب بند کفش‌های‌تان باشید!»، یعنی آخرین کتاب تصویری خانم خسروی، آخرین تیر ترکش او در به‌کارگیری مسلط خط و رنگ نیز به شمار می‌رود. خسروی در این کتاب که ترکیبی است از ویژگی‌های دوره دوم در به‌کارگیری درخشش رنگ‌ها و ویژگی‌های دوره دوم در به‌کارگیری مسلط خط در متن و حاشیه رنگ به گفت و گوی تازه‌ای با کودکان دست زده. در یکی از نخستین تصویرها، داستان «فیل و کوران»، به عنوان ماجرای بینامتنی به تصویر کشیده شده، با این تفاوت که این بار، شخصیت‌های کنجکاو که در پی کشف «فیل» هستند، کودکان و نه بزرگسال و می‌بینند نه ناتوان از دیدن.

خسروی، با چنین نگاه استعاری و آشنایی‌زدایانه، کودکان را با چشم‌های باز، به مکاشفه جهانی فراخوانده که گاه بزرگترها هم به درستی قادر به دیدنش نیستند؛ با نموده‌ایی از نگاهی شرقی به کنج و کناره‌های هستی. در جایی دیگر، کودک به خواب رفته‌ای تصویر شده که رواندازش پر است از خواب ماهی‌ها و پروانه‌ها و ستاره‌ها و در جایی دیگر، اعضای خانواده

زمینی که پسرک می‌خواهد از آن دل بکند، همان سیاره‌ای است که شازده کوچولو به آن دل بسته است؛ در قالب همان کره بزرگ رنگی که «عینی» و آهوی قشنگش «تارا» در بخشی از محیط خمیده آن، نشسته‌اند و از آن جا آسمان را نگاه می‌کنند. آخرین تصویر این کتاب، نمایی است از پسرک و نمادهای زمینی‌اش.

۴. کاربرد خیال در حوزه انتزاع

نسرین خسروی، با استفاده از سطوح هندسی رنگی در شیوه کویسیم ترکیبی و خیال‌انگیزی بی حد و مرز در سبک سوررئالیسم، به ترکیبی خاص خود دست یافته است. او بخش بزرگی از زمینه‌های رنگی‌اش را در هر تصویر، به سطوح چهل‌تکه‌ای تقسیم کرده که موزاییک‌های پنهان رنگی، آن را چون زمین بازی لی‌لی به صورت خانه‌های کوچکتر درآورده‌اند. بر سطح این موزاییک‌ها کودکان، درخت‌های چنار، پنجره‌ها و خانه‌ها پراکنده شده‌اند. این واگرایی در فرم، با توجه به هم‌گرایی رنگ‌های گرم در مرکز تصویر و رنگ‌های ملایم آبی و نیلی در اطراف، تعادلی یک‌دست پدید آورده است؛ تعادلی که در بسیاری از کارهای خسروی دیده می‌شود. بعدها قرار است این زمینه محیطی آبی، جای خود را به تنالیه‌های رنگ خاکستری بدهد و از شدت فام و تأثیرپذیری آن بکاهد.

کاربرد این گونه انتزاع، نه تنها در تقسیم‌بندی سطوح رنگی و پراکندگی عناصر، بلکه در چرخش اشیا و آدم‌های موجود در تصویر به سمت راست، چپ، بالا و پایین نیز شکل گرفته و گاه تا حد محو شدن و کوچک شدن تدریجی آن‌ها ادامه یافته است. دامن اغلب زن‌ها و دخترها پر است از درخت، گل، ستاره و نقوش تزئینی. انگار کودکان نقاشی‌های او رویاهایشان را همه‌جا با خود حمل کرده‌اند. کفش‌ها، ساعت‌ها، لباس‌ها، کبوترها، توپ‌ها، مدارنگی‌ها، گلدان‌ها و دفترچه‌های نقاشی، جابه‌جای تصویرها پراکنده شده‌اند، درحالی که در مرکز توجه آن‌ها یک طرح انسانی قرار گرفته است؛ مثلاً دختری که دراز کشیده و نقاشی می‌کند یا مادرزنگی که سید در دست، به دیدار بچه‌ها می‌رود یا پسری که ستاره‌ای را در آغوش گرفته یا کلاغی که با تصویر ساعتی بر بال‌هایش برای بیدار کردن آدم‌ها از خواب، به پرواز درمی‌آید. قرار گرفتن تصویرهای کوچک در متن تصویرهای بزرگ، ردپای دیگری از حضور انتزاع در آثار اوست. مثلاً در کتاب «زیباترین ستاره جهان»، پسرک و مادر بزرگ روی زمینه‌ای نشسته‌اند که بخشی از بدن پولک‌نشان یک ماهی است.

هم‌نمایی رنگ و فرم در شکل تزئینی آن، در تصویرهایی که با کمک مدارنگی یا رنگ و روغن کشیده شده، بافتی تزئینی و خوش‌رنگ پدید آورده که اغلب آثار گوستاو کلیمت، نقاش فرم‌گرا و رنگ‌اندیش آلمانی را به خاطر می‌آورد؛ به ویژه آن جا که داخل بلند دختران، با دست‌هایی کشیده و انحناهایی تزئینی، طرح اندام انسان‌ها را گم می‌کند و لکه‌های طلایی به آن جلوه‌ای خاص می‌بخشد.

خسروی، در تصویرگری کتاب‌هایش، از برخی ویژگی‌های نقاشی کودکان نیز بهره جسته که در نقاشی‌های او جایگاهی خاص دارد و بخش مهمی از تکنیک تصویرگری او را دربرگرفته است. در این جا به چند نمونه از این ویژگی‌ها اشاره می‌شود:

عصر تعلیق: این پدیده، برجسته‌ترین ویژگی تصویرهای خسروی است؛ همان ویژگی‌ای که در نقاشی کودکان به فراوانی دیده می‌شود. شخصیت‌های تصویری او، اغلب در اطراف تصویر پراکنده‌اند؛ برخی افقی، برخی عمودی و برخی مایل، ولی در هر شکل آن عناصر موجود در تصویر در فضا شناورند. به گونه‌ای که گاه تصویرها را از هر جهت که نگاه کنیم، حضورش را حفظ می‌کند. فضایی که با کمی جابه‌جایی می‌توان پرنده‌هایش را در حال شنا کردن در دریا... دید و ماهی‌هایش را در حال پرواز در آسمان. انگار زمین جاذبه‌اش را به کلی

در این میان،

تصویرهای کتاب «مواظب بند کفش‌های تان باشید!»،

یعنی آخرین کتاب تصویری خانم خسروی،

آخرین تیر ترکش او در به کارگیری مسلط خط و رنگ نیز

به شمار می‌رود.

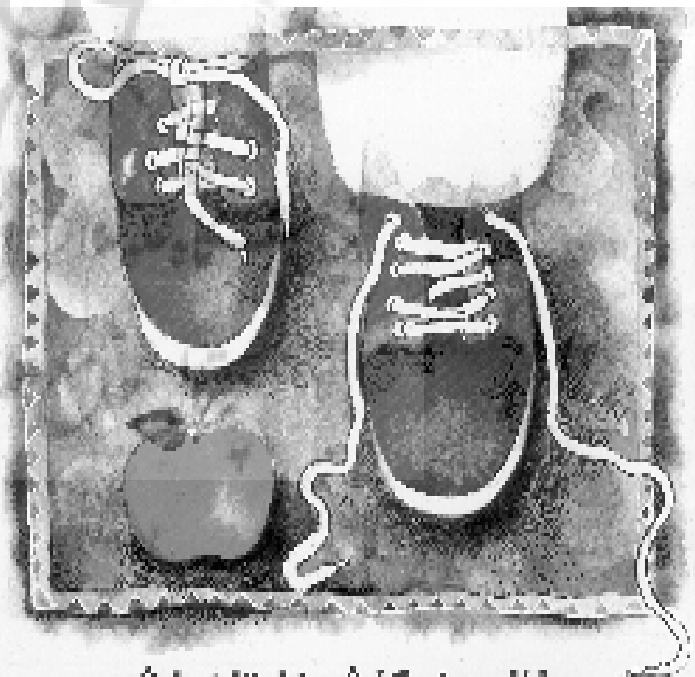
خسروی در این کتاب که ترکیبی است

از ویژگی‌های دوره دوم در به کارگیری درخشش رنگ‌ها

و ویژگی‌های دوره دوم در به کارگیری مسلط خط در متن

و حاشیه رنگ،

به گفت و گوی تازه‌ای با کودکان دست زده

مواظب بند کفش‌هایتان باشید

نو پیسنه، تکی، سلیاتر.

نسرین خسروی، نسرین، خسروی.

از دست داده و کودکان، پرنده‌ها، گل‌ها و خانه‌ها آزادند هرطور که رؤیاهای‌شان طلب می‌کند به راحتی در آسمان و دریا به پرواز درآیند؛ بدون آن که مجبور باشند سنگینی دنیای بزرگترها را تحمل کنند. انگار پا در جایی کودکان و زنان، ویژگی همیشگی‌اش را در خیال کودکان از دست داده و دیگر آدم‌ها را مجبور نمی‌کند به طور عمودی، کنار هم روی زمین بایستند، به عکاس منتظر لبخند بزنند و تسلط زمین را بپذیرند؛ همان اتفاقی که در کتاب «عکاس در حیاط خانه ما منتظر بود»، می‌افتد با تصویرهایی بی‌جان و لبخندهایی بی‌نعمق.

بی‌مرز بودن فضای تصویری نسرین خسروی، عمدتاً از رؤیاهای و خیال‌هایی ریشه گرفته که فضای داستان‌ها طلب می‌کند. در جایی، تصویرهای کتاب «چکه‌ای آواز، تکه‌ای مهتاب» ما را به یاد نقاش «عاشق و معشوق بر فراز شهر» مارک شاگال می‌اندازد؛ همان شخصیت‌هایی که معلق در آسمان، به پرواز درآمده‌اند و بی‌وزنی پرنشاط و عاشقانه‌شان را به رخ همه می‌کشند. با وجود این تعلیق، تصویرهای خسروی، چنان است که پراکندگی و پرواز آدم‌ها، با کمپوزیسیونی محکم به مرکز تابلو متصل است و نمی‌گذارد این گونه حضور غیرقطعی، به بی‌نظمی و پراکندگی در تصویر منتهی شود.

عنصر تعلیق را از جنبه‌های دیگر آن نیز می‌توان در نقاشی‌های کودکان دید. در نقاشی سفره‌ای پهن شده بر روی زمین یا کرسی بزرگی که آدم‌ها دور تا دور آن گرد آمده‌اند؛ به طوری که با چرخاندن نقاشی از هر طرف، می‌توان همان زاویه دید را تکرار کرده بدون داشتن جهت جغرافیایی مشخص. همان نوع نگاهی که به طریقی دیگر، سبب می‌شود انسان‌های نخستین، طرح‌های خود را با چهره‌ای نیم‌رخ، اندامی از رو به رو و کف پاهایی از پهلو، روی دیوارها نشان بدهند. از جمله در تصویرگری کتاب «کدوی قلقله‌زن» خسروی از این ویژگی کودکان استفاده می‌کند و عناصر داستانش را طوری پیرامون یک کدو قرار می‌دهد که گردش همه‌جانبه زمین و موجوداتش را تداعی می‌کند. این تصویر، به نوعی دیگر و در جایی دیگر، پسرک و آهوی گمشده‌اش را در گوشه‌ای از محیط گرد زمین تصویر می‌کند.

شفاف‌گرایی لایه‌ها: خانم خسروی، از خاصیت دوران اشعه ایکس، در نقاشی کودکان به زیبایی تمام بهره جسته است. لایه‌بندی نگاه کودکان، فاقد دیوارکشی نگاه بزرگترهاست. کودکان همسایه‌هاشان را از همان اتاقی که نشسته‌اند، می‌بینند و آن‌ها را نقاشی می‌کنند. انگار تابه‌های نوری شگرفت و جادویی همه پرده‌ها، دیوارها و لایه‌ها را کنار زده و آدم‌ها و اشیای پنهان شده را نمایان کرده است. این عنصر انتزاعی که به یک‌سان در نقاشی کودکان و انسان‌های نخستین جلوه می‌کند همان پدیده‌ای است که سبب می‌شود کودک، برادر یا خواهر کوچکش را در شکم مادر باردار نقاشی کند و هیچ چیز مانع حقیقت‌یابی او نشود. همان اتفاقی که در کتاب «شازده کوچولو» می‌افتد؛ آن‌جا که ماری را در شکم فیلی نقاشی می‌کند؛ چرا که آدم‌بزرگ‌ها در نظر او همیشه نیاز به توضیح دارند.

در کتاب «کدوی قلقله‌زن» پیرزن و بچه‌های پنهان شده در کدو، از بیرون دیده می‌شوند. نوعی از دیدن که فقط به چشم کودکان می‌آید و گرگ و شیر و پلنگ گرسنه و منتظر بازگشت پیرزن، قادر به دیدنش نیستند. این پدیده نیز به فراوانی در تصویرهای دوره دوم و سوم خانم

خسروی دیده می‌شود. به‌کارگیری این پدیده در آثار او، به گونه‌ای است که هرگاه عناصر متن در کنار هم قرار می‌گیرند، سطح تقاطع تماس آن‌ها کاملاً پیداست. این لایه‌بندی شفاف، گاه هم‌نشینی جالبی از رنگ‌ها را در تصویر پدید می‌آورد و سبب شکل‌گیری نوعی چهل‌تکه در تصویر می‌شود. این ویژگی، یکی دیگر از عناصر اصلی خیال‌انگیزی در آثار خسروی است. در برخی از تصویرهای دو سه لایه انسان، درخت‌ها و خانه‌ها چنان روی هم می‌لغزند که هیچ تقدیمی در آن‌ها احساس نمی‌شود و این درست همان جایی است که تصویرگر، قصد دارد جدال‌پذیری انسان و طبیعت و اشیای زندگی را به ذهن بیننده تداعی کند.

رنگ‌اندیشی: لحظه‌ای مدارنگی و قلم‌مو از دست خانم خسروی نمی‌افتد و لایه‌های رنگی آثارش، گاه چنان چشم‌نواز و نشاط‌آورند که کودک، لحظه‌ای از تنوع وزن و تعادل آن رها نمی‌شود. در تصویرهای خسروی، از رنگ سیاه خبری نیست؛ حتی زمانی که آسمان شب را نقاشی می‌کند. حضور اندوه در تصویرهایش از حد رنگ خاکستری فراتر نمی‌رود و برای رسیدن به یک ترکیب رنگی، کمتر دست به دامن رنگ‌های تند یا رنگ‌های کدر می‌شود. هم‌نشینی رنگ‌های گرم در وسط و رنگ‌های سرد از خانواده آبی یا رنگ‌های خاکستری خنثی در اطراف آن، نوعی لایه‌بندی همیشگی در آثار او را تشکیل می‌دهد. کاربرد اندک رنگ سیاه، فقط به شکل حرکت‌های رنگی خط‌مانندی صورت می‌گیرد که گاه اطراف رنگ‌های میانی را فراگرفته است.

بزرگ‌نمایی، کوچک‌نمایی: همان‌طور که در نقاشی کودکان اتفاق می‌افتد، برای خسروی، مهم نیست که در طبیعت موجود، انسان بزرگتر است یا درخت، ستاره بزرگتر است یا کودک، خانه بزرگتر است یا پرنده. او آن‌چه را که برایش مهم‌تر است، بزرگتر می‌کشد. هم‌چنان که اگر مرکز توجه کودک در نقاشی، یک بادبادک باشد، در یک گردهمایی تصویری، آن را از

«تا مدرسه راهی نیست»؛

کتابی با رنگ‌هایی روشن و خط‌های سفیدی

که با تراشیدن اثر مدارنگی‌های روغنی از متن تصویر،

فراهم آمده است.

از این کتاب به بعد، خانم خسروی، از تصویرگری

ساده‌نگر، به هنرمندی درون‌گرا و ژرف‌نگر تبدیل می‌شود؛

خورشید و انسان و درخت بزرگتر می‌کشد. عناصر تصویری در آثار خانم خسروی، کوچک و پراکنده‌اند؛ مگر آن که به مرکز تصویر و محل تقاطع نگاه‌ها کشانده شوند که در آن صورت، قد و قواره موردنظر او همه سطح ماه و ستاره و پشت‌بام‌ها را می‌پوشاند.

رعایت این نگاه‌های کودکانه، در صورتی می‌تواند با زیبایی تصویر را به دوش بکشد که به تقویت خیال و تصویرهای ذهنی کودکانه بینجامد. یکی از نکاتی که کودکان، به دلیل عدم برخورداری از مهارت و تکنیک، چندان قادر به انعکاس آن نیستند، ویژگی احساس بخشی به انسان‌ها و حیوانات است. رعایت حالت اندوه، دلهره، شادی و بی‌حوصلگی در چهره و انام، چیزی نیست که چندان از کودکان ساخته باشد. آن‌ها طرح چهره انسان را بیشتر در همان حد چشم، چشم، دو ابرو در نقاشی‌های‌شان منعکس می‌کنند و متأسفانه، همین نگاه نیز در آثار بسیاری از تصویرگران امروز به چشم می‌خورد و تا اندازه‌ای نیز در آثار خانم خسروی.

به کارگیری اندام‌ها و چهره‌ها در آثار خانم خسروی، به دلیل متأثر بودن از ساختی تزیینی، سبب شده تا او کمتر به قلمرو بیان حالت و احساس در چهره‌ها توجه کند و همین امر موجب شده تا چهره کودکان در تصویرهایش، اغلب شکلی ثابت و تکرار شده به خود بگیرد و این پدیده به صورت نقصی آشکار، در آثار او نمود می‌کند. نمایش حس‌های درونی انسان از شادی، اندوه، مضحکه و طنز به گونه‌ای است که می‌تواند لایه‌های گوناگون درونمایه‌های شعر و داستان را به تصویر بکشد و از حس تکرار، در دیدن شخصیت‌هایی ثابت در آثار متفاوت، جلوگیری کند. نکته دیگر این که به نظر می‌رسد خانم خسروی، می‌تواند بدون کنار گذاشتن درون‌مایه اصلی تصویرهایش، به فیگورها و خط‌های تازه‌ای در تصویرگری دست یابد که فضاها و شخصیت‌هایی متفاوت از کتاب‌های پیشین را نیز دربر گیرد. در این صورت، شاید این پرسش کمتر برای‌مان پیش بیاید که «آیا خانم خسروی در تصویرهایش تکرار نشده؟»

و سرانجام...

شش کتاب آخر نسرين خسروی، اوج کار او در تصویرگری کتاب‌های کودکان به شمار می‌رود. کتاب‌هایی که برخی از آن‌ها با موفقیت‌هایی درخشان در زمینه تصویرگری رو به رو شدند. اما خانم خسروی نشان داده که هنوز خسته نشده و اهل رها کردن قلمرو جادویی تصویرهایش نیست. او در کتاب‌های «هوای بچگی» و «رنگین کمان کودکان» به نوعی سادگی در ترکیب خط و رنگ رسیده که گاه یادآور خطوط پرحالت زرین کلک، در کتاب «کلاغ‌ها» است و روی‌آوری به خط سبب شده تا رنگ‌اندیشی مفرط، جای خود را به سادگی و اصالت خط و طرح بدهد.

هم‌چنین، گرایش به رنگ‌های رقیق آبرنگ و استفاده مناسب از کلاژ، توانسته امکانات جدیدی به تصویرهای او ببخشد. ویژگی دیگر این کتاب، به کار بردن رنگ‌های خنثی، برای کم کردن شدت تجربه‌های رنگی گذشته است؛ رنگ‌هایی با تنالیتنه خاکستری که آرامش و تأنی خاصی پدید می‌آورد. از سوی دیگر، حضور خط، سبب شده تا به طرح اندام انسان‌ها بیشتر توجه شود و طرح ساده شده پروانه‌ها، گل‌ها و پرنده‌ها در اطراف تصویر، به حالت‌پذیری آن، دامنه بیشتری بدهد، اما به نظر می‌رسد تجربه‌های او در این زمینه، هنوز به مرزهای قدرت و تسلط نرسیده است.

از سوی دیگر، حضور در حیطه تصویرگری کتاب‌های شعر، این ویژگی را به آثار نسرين خسروی داده که بتواند همه چیز را در همه‌جا به گردش درآورد و از قلمرو خیال و رؤیا نیز فراتر رود و به شکل‌پذیری وصف‌ناپذیر ذهن، در آرایه‌های انتزاعی منتهی شود. حتی بسیاری از کتاب‌های داستانی که او تصویر کرده، فضای خیال‌انگیز شعر را دارد و همین امر، حضوری عاطفی تصویرهایش را به فضایی شاعرانه گره زده است. در یک رده‌بندی موضوعی، در متن‌هایی که خانم خسروی تصویر کرده، به دو افسانه عامیانه، سه مجموعه شعر، یک منظومه (ترجمه)، پنج داستان افسانه‌ای، سه داستان واقعی، دو داستان علمی، یک داستان طنز و سه ترجمه برمی‌خوریم که از میان آن‌ها متن افسانه‌ای «کدوی قلقله‌زن»، داستان «عکاس در حیاط خانه ما منتظر بود»، داستان طنز «مواظب بند کفش‌های‌تان باشید!» و داستان‌های «هوای بچگی» و «ستاره کوچولو» از متن‌هایی قوی برخوردار است هم‌چنین، متن بیشتر کتاب‌ها به چهره‌هایی آشنا و گاه موفق در حوزه ادبیات کودکان و نوجوانان تعلق دارد: دو کتاب از محمدرضا یوسفی، یک کتاب از مهدخت کشکولی، یک کتاب از احمدرضا احمدی، یک کتاب از قدمعلی سرامی، یک کتاب از ناصر کشاورز، سه کتاب از منیرو روانی‌پور و سه کتاب از اسدالله شعبانی.

و خبر آخر آن که آثار برگزیده نسرين خسروی، به زودی، بار سفر خواهد بست و «دختر باغ آرزو»ی هانس کریستین نیز سرانجام خود را به قلعه جادویی جوایز آندرسن خواهد رساند تا شاید بتواند دکمه‌های طلایی دیگری برای متن پیراهن پرنقش و نگارش دست و پا کند.

مقاله

کودک امروز را باید از نو شناخت

○ معصومه انصاریان

